

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Mogyoródi Emese

A Szókratész-per

Jelen tananyag a Szegedi
Tudományegyetemen készült az Európai
Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A SZÓKRATÉSZ-PER

Dr. habil. Mogyoródi Emese

7. Téma

Platón: *Kritón*

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

7. TÉMA: PLATÓN: KRITÓN

Mogyoródi Emese

2. Lecke

A mű relevanciája a perhez

20 - 25 PERC

Platón *Kritón* című műve alapvető politikafilozófiai kérdéseket érint, amelyek az európai politikai gondolkodásban újra meg újra felvetődnek. Ezek az alábbiak:

- a törvények társadalomban betöltött státusza és érvényessége;
- a demokratikus jogállamiság legalapvetőbb feltételei;
- a polgári jogok és kötelességek viszonya;
- jog és erkölcsiség viszonya;
- a polgári engedetlenség feltételei.

Mivel azonban a dialógus Platón életművén belül a legszorosabban **kapcsolódik Szókratész mint filozófus peréhez és halálához**, az általános politikafilozófiai relevancia mellett (közvetlenül vagy közvetve) természetesen megvilágítja azokat a kérdéseket is, amelyek **Szókratész elítélése és halála** kapcsán a legizgalmasabbak közé tartoznak:

- miért nem szökött meg az ítélet végrehajtása elől, noha megtehetette volna?
- hogyan járultak ehhez hozzá politikai nézetei?
- hogyan járultak hozzá erkölcsi nézetei?
- mi a kettő között az összefüggés?

A törvények státusza

Mint a *nomosz* vs. *phüszisz* vita kapcsán láttuk, Szókratész a vitában a **legalista álláspontot** képviselte. A *phüszisz* pártiakkal szemben **a *nomosz* mellett állók védelmükbe vették a hagyományos törvényeket, és feltétlen érvényességük mellett érveltek.** A *Kritón* mélyebb belátást nyújt az álláspont mögötti politikatudományi, illetve politikafilozófiai relevanciájú nézetekbe.

Lásd: 2.
Téma, 5.
Lecke

Szókratész ide vonatkozó megfontolásait természetesen a „törvények beszéde” tartalmazza. A legfontosabb, amit világosan látnunk kell, hogy különbséget kell tennünk **a „törvények törvénye”, a *törvényesség* mint olyan** (mintegy az alkotmányosság) **és az egyes, konkrét törvények** (pozitív jog) **között.** Egy, a **kodifikált jog** alapján működő államban a polgári rendet és biztonságot a törvények garantálják, azonban ha nincs jogbiztonság, azaz a meghozott törvényeket nem, vagy nem általánosan tartják be, akkor felborul minden rend és biztonság, és a törvényeknek nem lehet érvényt szerezni.

Ez a „törvény” a görögöknél nem került rögzítésre (azaz nem volt pozitív jogi státusza), hanem **a polgárok** – azáltal, hogy *általában betartották a törvényeket* – mintegy **hallgatólagosan elfogadták.** Minél többen tartják be ezt az „íratlan törvényt”, annál nagyobb a jogbiztonság, azaz annál inkább érvényesülnek a pozitív törvények által előírtak.

„mely úgy rendeli, hogy a törvényszéki ítéleteknek jogerőseknek kell lenniük” (*Kritón* 50b-c)

Az V. századi athéni demokrácia épp azáltal volt képes **egyenlő jogokat (*iszonomia*)** biztosítani a polgárok számára, hogy **a *törvényességnek*** – és ezáltal, bizonyos feltételek között, persze maguknak az egyes törvényeknek is – **mindenki készségesen alávetette magát,** elsősorban, **mert ők maguk hozták az egyes törvényeket (*népszuverenitás*).** Azaz, csupán egyetlen felettük álló, **despotikus autoritást** fogadtak el, tudniillik a törvényességet: azt az elvet, hogy mindannyian betartják a törvényeket.

Lásd: 1. Téma,
1. Lecke
(Perkilész
halotti beszéde)

„A törvény valamennyi halandónak és halhatatlannak királya; hatalmas kezével maga után vonja a legnagyobb erőszakot és szentesíti azt” (Pindarosz fr. 169. ford. Horváth Judit).

Ez az autoritás „despotikus”, amennyiben *mindenki felett áll*, és amennyiben feltétlen érvényességre tart számot. Ám az athéni nép **a törvényességet azért tekintette a demokratikus jogállamiság legalapvetőbb feltételének**, mert úgy vélték, nem egyszerűen jogbiztonságot és személyes biztonságot nyújt a polgárok számára, hanem **egyenlőséget és szabadságot** is. Ez tehát minden despotizmus szöges ellentéte, a demokrácia alapköve.

Szókratész a „törvények beszédén” keresztül elsősorban **ezt az elvet** védelmezi és követel **feltétlen engedelmességet neki** – olyan jellegűt, mint amilyen a gyermek tartozik szüleinek –, nem egyszerűen az egyes, érvényben lévő, vagy eljövendő athéni törvényeknek.

„Vagy azt hiszed, fennmaradhat az a város, és elkerülheti a teljes felfordulást, **amelyben a meghozott ítéleteket nem lehet végrehajtani**, mert a magánemberek semmibe veszik és lábbal tiporják azokat?” (*Kritón* 50b, ford. Gelenczey-Miháltz Alirán).

Szókratész tehát elsősorban **a demokratikus jogállamiság alapkövét, a törvényességet (*the rule of law*)** tiszteletben tartva nem szöki el az ítélet végrehajtása elől, annak ellenére, hogy az ítéletet természetesen igazságtalannak tartja, hiszen teljesen ártatlannak tartja és vallja magát.

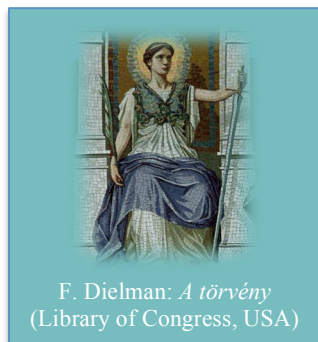
„Igaz, ha most mész oda, **igazságtalanság áldozataként távozol, de ezt nem mi okoztuk, hanem az emberek**” (*Kritón* 54b-c).

„A magyarázat pedig egy olyan különbségtételből következik, amely a közönséges személyeknek mindig is nehezebbé esett. **Az ítélet**, és ezt Szókratész sem tagadja, **méltánytalan és igazságtalan volt**. Nevetséges, hogy éppen ő lenne elmarasztalható istentelenség vádjában. Az ítélet **azonban szigorúan törvényes és jogszerű volt**, mivel az ítéletet egy törvényes alapon álló bíróság hozta, egy a törvények követelményeivel összhangban álló bírósági tárgyalás lefolytatása után. **A jó polgár kötelessége, hogy alávesse magát a törvényes alapon álló ítéletnek, még akkor is, ha annak tartalma történetesen hamis**” (A. E. Taylor: *Platón*. 239.o.).

Az „emberek” a jog alkalmazói (az athéni esküdtbírák Szókratész tárgyalásán), akik betartották ugyan az adott jog alkalmazása során előírt formális feltételeket (az eljárás ezért volt jogszerű), de történetesen tévedtek annak megítélésében, hogy a vádlott bűnös-e az ellene felhozott vádakban, és törvényt sezegett-e. Az ítélet formai szempontból helyes (jogszerű), de tartalmi szempontból helytelen (igazságtalan) volt.

Az athéniiek természetesen tudatában voltak annak is, hogy nem minden törvény vagy határozat helyes (igazságos), és annak is, hogy alkalmazásuk során az alkalmazók (a

bírák, vagy egyéb, a törvényeket foganatosító testületek) tévedhetnek. Ez azonban egyetlen polgárt sem jogosít fel rá, hogy ilyen esetben ne vesse alá magát a törvénynek (vagy az ítéletnek), hanem önkényesen felrúgja. Ha ugyanis mindenki ezt tenné, a törvényeknek/ítéleteknek nem lehetne érvényt szerezni, és felborulna a törvényesség.

Ha tehát Szókratész nem vetné alá magát a jogszerű (ámbar helytelen, mert igazságtalan döntést hozó) ítéletnek, nem egyszerűen törvénszegő (persze az is), hanem „törvénytíró” volna: a jogállamiság legalapvetőbb feltételét nem tartaná be, azt, hogy minden körülmények között tartsuk be a törvényeket. Szókratészre nézve nem csak amiatt érvényes különösképp ez a kötelezettség, mert egész életében épp a törvényességről és igazságosságról beszélgetett, hanem azért is, mert olyan helyzetben van („bölcsek” tartják), hogy viselkedése példát ad sokak számára.

Jogok és köteleességek

A fenti felfogást a szerződés jogi fogalma foglalja keretbe.

„Most pedig nem szégyelled saját korábbi szavaidat, és ránk, törvényekre sem vagy tekintettel, hisz épp az elpusztításunkra törsz, és képes vagy úgy cselekedni, ahogy a leghitványabb rabszolga cselekedne: szerződésünket és megegyezésünket kijátszva megszöknél, pedig kötelezted magad, hogy a város polgáraként ezekhez fogsz igazodni?” (Kritón 52c-d, ford. Gelenczey-Miháltz Alirán).

Egy szerződés természetesen kötelezi a szerződő feleket, egyfelől „a város közösségét”, azaz az államot, másfelől a polgárokat. Mindkettőnek kötelessége a szerződéshez tartania magát, vagy a szerződés megszegésének következményeit vállalnia. Amennyiben viszont a felek betartják a szerződésben foglaltakat, megvalósulhat, amire szerződtek. Úgy is felfoghatjuk, hogy ez esetben a vállalt kötelezettségeik kölcsönösen biztosítják egymás jogait.

Felvetődnek azonban az alábbi kérdések:

- kétoldalú-e egyáltalán ez a „szerződés”? hiszen a városállam minden tekintetben felette áll az egyes polgárnak;
- ennél fogva nem arról van-e szó, hogy a polgárt csupán kötelezettségek terhelik, de jogai nincsenek (az államnak viszont csak jogai vannak)?
- az is kérdéses, mennyire önként vállalt a polgár részéről ez a szerződés, és nem rákényszerített-e; hiszen ha ez kényszer, akkor nem várható el, hogy betartsa a szerződést.

Noha a *Kritón* szülő-gyermek analógiája (50e-51c) egyenlőtlen viszonyokat implikál állam és polgár között (egyfajta úr-szolga viszonyrendszert), a görög demokráciában egyáltalán nem erről van szó. Erre több tényező utal:

- a demokratikus törvényhozás épp arról szól, hogy maguk a polgárok hozzák a törvényeket, tehát nem valami idegen autoritásnak vetik magukat alá, amikor betartják azokat, hanem a sajátjuknak; a törvényhozás maga tehát az athéni polgárok joga volt;
- a szöveg továbbá világossá teszi, hogy az athéni városállam számos olyan törvényt írt elő, mely biztosította a polgárok kiművelését és jólétét (50d-e, 51c-d); ezekben állt az állam kötelezettsége a polgárokkal szemben; a „szerződés” tehát kétoldalú;
- azt is világossá teszi, hogy a szerződés a polgár részéről önként vállalt, ugyanis az athéni városállam biztosította a jogot polgárai számára, hogy vagyonukkal és családjukkal együtt más városállamba költözzenek (51d-e), ha akarnak („kivándorlási klauzula”); aki ezzel a joggal nem élt, az „tettleg egyezett bele” a szerződésbe (51e);
- végül: a törvényeknek való engedelmesség sem volt teljes egészében feltétlen: az athéni polgárok számára bármikor nyitva állt törvénymódosítási javaslatok, vagy törvényességi óvások beterjesztése a megszavazott (azaz érvényben lévő) törvényekkel szemben – amelyek felől persze népszavazással döntöttek (erre utal a „meggyőzés”: 50a, 51b, 51c, 52a).

További olvasmányok:

A. E. Taylor: *Platón*. Osiris Kiadó, Budapest 1997, 239-247.

Ellenőrző kérdések:

1. Milyen politikafilozófiai kérdéseket vet fel a *Kritón*?
2. Miért kell különbséget tennünk a törvényesség és az egyes törvények között?
3. Hogyan viszonyultak a törvényességhez a demokratikus athéni polgárok, és miért?
4. Milyen, legfőbb megmondolásai voltak Szókratésznek, amelyek miatt nem szökött meg az igazságtalan ítélet végrehajtása előtt?
5. Mennyiben áll fenn „szerződéses” viszony a polgárok és a városállam között?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Miért nem tekinthető a despotizmus támogatásának az athéniak törvényességhez való ragaszkodása?
2. Vajon Szókratész megmondolásai a szökéssel szemben alapvetően jogiak, vagy erkölcsiek?